

ВІДТВОРЕННЯ ОБСТАНОВКИ Й ОБСТАВИН ПОДІЇ – ПЕРЕВІРОЧНА СЛІДЧА ДІЯ

Владислав Негребецький,

канд. юрид. наук,

викладач кафедри криміналістики

Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню сутності та місця відтворення обстановки й обставин події в системі слідчих дій, визначенню шляхів удосконалення процедури цієї слідчої дії.

Ключові слова: відтворення обстановки й обставин події, слідчий експеримент, перевірка показань на місці.

Важливим завданням кримінального судочинства є вдосконалення порядку проведення слідчих дій, створення найбільш оптимальної їх системи та підвищення ефективності її реалізації. Система слідчих дій у кримінальному процесі постійно розвивається, що неминуче призводить до появи нових і вдосконалення існуючих засобів одержання інформації. Однією з таких слідчих дій є відтворення обстановки й обставин події. Остання передбачена ст. 194 Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) України від 28.12.1960 р. Історія її розвитку та практика застосування переконують у тому, що відтворення обстановки й обставин події є необхідним елементом системи слідчих дій.

У сучасній криміналістичній теорії немає єдиного підходу до процесуальної природи відтворення, її сутності, місця в системі слідчих дій. Суперечливим залишається питання щодо її нормативного врегулювання у кримінально-процесуальному законодавстві України. Так, новий КПК України від 13.04.2012 р. № 4651-VI передбачає ст. 240 під назвою «слідчий експеримент», відповідно до якої з метою перевірки й уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

Метою цієї статті є обґрунтування необхідності існування самостійної слідчої дії – відтворення обстановки й обставин події, визначення її сутності та місця в системі слідчих дій, шляхів удосконалення процедури проведення.

У криміналістичній літературі відтворення обстановки й обставин події розглядають переважно як комплексний процесуальний спосіб одержання інформації, що поєднує по суті дві окремі слідчі дії – слідчий експеримент і перевірку показань на місці, які суттєво відрізняються за природою, змістом і тактикою проведення. Вже тривалий час відбувається дискусія про відмінність цих двох слідчих дій, роль, місце та значення кожної з них у системі слідчих дій. Зокрема, зазначеній проблемі присвятили свої дослідження А. Андреев, Л. Ароцкер, Р. Белкін, Н. Гуківська, О. Зозулінський, О. Маслов, О. Рубан, Л. Соя-Серко, В. Стратонов, В. Уваров, М. Хлинцов, О. Ципленкова, І. Чаднова, Ш. Ярамиш'ян. Разом із тим, на нашу думку, існує необхідність розгляду відтворення обстановки й обставин події як єдиної комплексної слідчої дії, подальшого дослідження її природи, інформаційної сутності, психології та тактики, вдосконалення процесуальної регламентації.

У криміналістичній теорії вже мали місце спроби розглянути відтворення обстановки й обставин події як єдину комплексну слідчу дію. Так, В. Стратонов вважає, що вона провадиться з метою перевірки й уточнення наявних та отримання нових доказів шляхом відтворення обставин події та проведення дослідних дій за умов, у яких відповідні дії могли відбуватися [1, с. 6]. При цьому автор розглядає слідчий експеримент і перевірку показань на місці як окремі компоненти відтворення, що можуть бути до певної міри поєднані та використовуватися комплексно в межах однієї слідчої дії.

Відтворення обстановки й обставин події як слідча дія призначається для перевірки фактичних даних, що є в показаннях обвинува-

ченого, підозрюваного, потерпілого чи свідка, про пов'язані з певним місцем обставини злочину, або для перевірки результатів інших слідчих дій, а також версій щодо можливості чи неможливості існування тих або інших фактів, що мають значення для справи. На нашу думку, основою відтворення обстановки й обставин події можуть бути два різні наукові методи пізнання: *метод експерименту* та *метод зіставлення*. Під методом пізнання слід розуміти спеціальні прийоми та засоби виявлення, дослідження й оцінки доказів, розроблені відповідно до положень закону і даних науки, з метою встановлення істини по кримінальній справі [2, с. 49].

Можливість органічного поєднання методів експерименту та зіставлення в межах однієї слідчої дії заслуговує на увагу. Так, відтворення обстановки й обставин події передбачає можливість використання специфічного методу отримання інформації, що дозволяє виявляти та встановлювати дані, не доступні іншим процесуальним формам одержання доказів. Таким методом є зіставлення показань про пов'язані з певним місцем обставини злочину з фактичною обстановкою на цьому місці, показаною слідчому особою, яка дала показання. Цей метод є різновидом методу порівняння, який є основою для перевірочних слідчих дій.

Слід зазначити, що в низці наукових криміналістичних джерел зіставлення при відтворенні розуміють занадто спрощено: не можна його зводити до простого порівняння усних повідомлень особи, показання якої перевіряються, з фактичною обстановкою місця злочинної події [3, с. 135–139]. Метод зіставлення полягає в одночасному співвідносному дослідженні й оцінці властивостей або ознак, загальних для двох чи більше об'єктів [4, с. 194]. Зіставлення, співвіднесення різних інформаційних систем дозволяє виокремити нову інформацію, якої в ізолюваному вигляді в природі не існує [5, с. 67]. У процесуальній правовій літературі зазначається, що ця слідча дія спеціально провадиться для зіставлення фактичних даних – показань підозрюваного, які він дав на допиті, з фактичною обстановкою, показаннями й діями цієї особи на місці, а також результатами огляду місця події та допиту свідків і потерпілого [2, с. 74–75].

Процес зіставлення складається з трьох взаємозалежних елементів – розповіді, показу й огляду. Особа, показання якої перевіряються, розповідає про події, які відбулися на даному місці, й обставини, тісно з ними пов'язані. У порядку уточнення їй можуть бути

поставлені запитання слідчим і з його дозволу іншими учасниками слідчої дії. Однак зміст поставлених запитань не повинен виходити за межі обставин, дослідження яких пов'язане з місцем події [6, с. 13]. Розповідь особи на місці події супроводжується демонстрацією окремих дій і поз, які не мають дослідного характеру, а також показом окремих об'єктів, орієнтирів, що входять до загального комплексу даної обстановки. Розповідь, що не супроводжується такою демонстрацією, відтворенням минулих дій, перетворюється на звичайний допит і втрачає будь-які ознаки слідчої дії, що розглядається.

Окремі науковці вважають, що неодмінною умовою ефективності та вірогідності результатів зіставлення є дослідження і фіксація фактичної обстановки місця події для підтвердження правильності показань, що перевіряються, інакше воно позбавляється будь-якого сенсу [6, с. 14]. З таким твердженням погодитися не можна, оскільки розглянутий елемент не є факультативним. На нашу думку, вивчення розташування місця, об'єктів та орієнтирів, зазначених особою, показання якої перевіряються, входить у зміст методу зіставлення. У цьому й полягає взаємозалежність елементів зіставлення показань із фактичною обстановкою, коли розповідь, показ і огляд самі собою втрачають значення самостійної слідчої дії й у своїй сукупності утворюють самостійну слідчу дію. Таке поєднання елементів не є механічним; елементи інших слідчих дій виступають при відтворенні обстановки й обставин події в перетвореному вигляді, вони органічно пов'язані між собою. Кількісна перевага елементів однієї дії над елементами іншої, зміна співвідношення між ними не змінює якості самої слідчої дії [7, с. 19].

Ще одним науковим методом, який може застосовуватися при відтворенні обстановки й обставин події, є *експериментальний метод*. Так, Н. Гуковська зазначає, що завданням слідчого експерименту є встановлення за допомогою дослідів або випробувань, що провадиться слідчим, факту: могла чи не могла подія або явище відбуватися в певних умовах або певним чином [8, с. 13]. Експериментальний метод надає можливість: неодноразово повторювати явища, що спостерігається, в будь-яких умовах; вивчати явища, які відбуваються в природних умовах дуже швидко або дуже повільно, що перешкоджає їх спостереженню; досліджувати явища, які в ізолюваному вигляді не можуть спостерігатися в природі; виокремлювати в процесі вивчення окремі сторони явища, окремі ознаки об'єкта [9, с. 185].

У разі застосування експериментального методу перевірки інформації проведення відтворення обстановки й обставин події вимагає дотримання таких умов: обмежена кількість учасників експерименту, проведення експерименту в умовах, максимально наближених до тих, в яких відбувалася подія або факт, що перевіряється, багаторазовість проведення однорідних дослідів, проведення дослідів у декілька етапів [10, с. 80]. Проведення експерименту вимагає спеціального вибору та створення умов, максимально наближених до тих, у яких відбувалася досліджувана подія. Таким чином, за відсутності можливості обрати аналогічні умови, виникає необхідність у їх штучному відтворенні, наприклад освітлення, звукові, кліматичні умови, матеріальна обстановка події, форма, вага предметів, за допомогою яких виконуються дії, тощо. Якщо підібрати або реконструювати певні умови неможливо, необхідно врахувати ступінь незбігу умов під час оцінки результатів експерименту.

У криміналістичній літературі зазначається, що розслідування злочинів – це специфічний вид пізнання, який має складний, ретроспективний характер і передбачає чітку процедуру використання криміналістичних засобів для отримання інформації [11, с. 36]. Якщо виходить з можливості застосування в межах однієї слідчої дії (відтворення обстановки й обставин події) двох різних наукових методів пізнання (експериментального та (або) зіставлення показань із фактичною обстановкою), то необхідно чітко визначити процедуру реалізації кожного з методів під час цієї слідчої дії. Недотримання процедури призведе до безглуздості отриманих результатів і як наслідок – до втрати доказового значення отриманої інформації. Так, у разі перевірки показань через зіставлення з фактичною обстановкою на місці події відсутність добровільної згоди особи, показання якої перевіряються, на участь у слідчій дії, наявність навідних запитань або дій із боку слідчого й інших учасників тягне за собою недійсність результатів відтворення обстановки й обставин події. До аналогічного наслідку призведе недотримання необхідних умов проведення слідчого експерименту. На нашу думку, з метою визначення процедури застосування цих методів доцільно виокремити суттєві ознаки, що характеризують відтворення обстановки й обставин події. Через такий комплекс ознак можна визначити та нормативно закріпити порядок використання криміналістичних засобів отримання інформації.

Виокремлення ознак відтворення обстановки й обставин події є завданням досить складним, оскільки це комплексна слідча дія. Однак вона має яскраво виражений перевірювальний характер (призначається для перевірки вже отриманої інформації), що є суттєвою ознакою та самостійною слідчою дією, а не просто «гібридом» двох окремих слідчих дій. Під час відтворення перевірка інформації може здійснюватися через застосування переважно двох різних наукових методів пізнання: експериментального та (або) зіставлення показань з фактичною обстановкою на місці. Ці методи відрізняються за характером прийомів і засобів виявлення, дослідження й оцінки доказів, що використовуються під час відтворення обстановки й обставин події. Кожний із зазначених методів по-своєму характеризує слідчу дію окремим комплексом ознак.

Висновки

Відтворення обстановки й обставин події дозволяють удосконалити процедуру слідчої дії.

Суттєвими ознаками відтворення обстановки й обставин події в разі застосування експериментального методу перевірки і отримання доказів є: проведення дій дослідного характеру; відтворення (моделювання) умов, за яких відбувалися події або мали місце факти, що перевіряються; утворення умов для спостереження за процесом і результатами проведення дослідів; неодноразовість проведення дослідних дій у випадку, якщо це можливо; врахування умов, що змінилися і не піддаються реконструкції.

Суттєвими ознаками відтворення обстановки й обставин події в разі перевірки показань за допомогою зіставлення з фактичною обстановкою на місці події є: існування безпосереднього зв'язку з допитом, що передувє (дана слідча дія не може бути проведена без попереднього допиту, на якому отримується інформація, яка потребує перевірки); безпосередність прибуття слідчого на місце, пов'язане з обставинами, що перевіряються; добровільний характер участі особи, показання якої перевіряються, у проведенні цієї слідчої дії; безпосередність прибуття з цією особою на місце, про яке вона повідомила у своїх показаннях; застосування специфічного методу дослідження інформації з метою її перевірки – зіставлення показань із матеріальною обстановкою місця події за допомогою розповіді, демонстрації та пояснень особи, показання якої перевіряються.

Сукупність зазначених суттєвих ознак дозволяє сформулювати визначення поняття «відтворення обстановки й обставин події» – це *самостійна слідча дія, яка являє собою процес перевірки інформації, отриманої під час допиту або інших слідчих дій, через зіставлення такої інформації з матеріальною обстановкою місця події за допомогою розповіді, демонстрації та пояснень особи, показання якої перевіряються, або за допомогою проведення дослідів, з метою перевірки наявних, а також встановлення нових фактичних даних.*

Література

1. Стратонов В. М. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2001. – 16 с.
  2. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания. – М., 1969.
  3. Фуфыгин Б. В. Процессуальные формы проверки показаний на месте // Советское государство и право. – 1978. – № 5. – С. 135–139.
  4. Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств: Сущность и методы. – М., 1966. – 293 с.
  5. Шейфер С. А. Познавательное значение следственных действий и их система // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1972. – Вып. 15. – С. 54–70.
  6. Зозулинский А. Б. Правовые основы и криминалистические методы исследования места события с целью проверки показаний: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1969. – 20 с.
  7. Хлыщов М. Н. Проверка показаний на месте. – Саратов, 1971. – 119 с.
  8. Гуковская Н. И. Следственный эксперимент. – М., 1958. – 96 с.
  9. Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики. – Волгоград, 1993. – 200 с.
  10. Белкин Р. С. Теория и практика следственного эксперимента. – М., 1959. – 171 с.
  11. Шепітько В. Ю. Сущность познавательной деятельности следователя и проблемы использования «матриц» криминалистики // Шепітько В. Ю. Вибрані твори. – Х., 2010. – 576 с.
- Article is devoted to the research of essence and a place of reproducing of conditions and circumstances of event in system of investigatory actions, to determination of the ways of improvement of the procedure of this investigatory action.*
- Стаття посвячена дослідженню сутності і места воспроизведения обстановки и обстоятельств события в системе следственных действий, определению путей совершенствования процедуры этого следственного действия.*

